

DOI: [10.32702/2307-2156-2018.12.22](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2018.12.22)

УДК 352.078.5(477.62-2)

*А. О. Надежденко,
к. держ. упр, доцент кафедри права та публічного адміністрування,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь
С. А. Швець,
магістр, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь*

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-АКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ М. МАРІУПОЛЬ)

*A. A. Nadezhdenko
Candidate of Science in Public Administration,
Associate Professor Department of Public management and Administration,
Mariupol State University, Mariupol
S. A. Shvets
master, Mariupol State University, Mariupol*

IMPLEMENTATION OF SOCIAL-ACTIVE STRATEGY OF LOCAL GOVERNMENT AUTHORITIES (BY THE EXAMPLE OF CITY MARIUPOL)

Стаття присвячена дослідженню питання реалізації соціально-активної стратегії органів місцевого самоврядування щодо захисту найменш захищених верств населення, в контексті підвищення ефективності загальнодержавної соціальної політики України. За результатами дослідження встановлено, що одним з провідних напрямків діяльності органів місцевого самоврядування є функція управління соціальним розвитком громади, адже це складові соціальної основи місцевого самоврядування, важлива соціально-правова гарантія самостійності місцевого самоврядування, реальність і ефективність якої залежить від наявності якісних соціальних послуг, необхідних для виконання їх завдань. Визначено, що сьогодні соціально-активна стратегія розвитку територіальної громади це системний шлях до управління змінами й досягнення консенсусу в громаді, а також створення спільного бачення соціально-економічного майбутнього розвитку громади, творчий процес визначення проблем та погодження реалістичних цілей, завдань та проектів, здійснення яких вирішить ці проблеми. Акцентовано увагу на тому, що соціально-активна стратегія органів центральної та місцевої влади – це сукупність правових, економічних та соціальних заходів, гарантованих Конституцією України, щодо створення та забезпечення здорового соціально-економічного мікроклімату для життя та розвитку як соціально активної частини населення, так і тих, хто опинився у складних життєвих обставинах. Аналіз нормативно-правової бази предмета дослідження дозволяє виявити два нові для України напрями соціального захисту населення та, відповідно, надання соціальних послуг: соціальний захист учасників антитерористичної операції (АТО) та сімей загиблих під час проведення цієї операції, а також забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, що також постраждали від проведення АТО у місцях їхнього проживання. Встановлено, що одним із необхідних суспільних завдань і основою міської соціальної політики на період 2018-2022 років є підтримка незахищених верств населення міста Маріуполя шляхом створення

дієвої системи захисту населення від соціальних ризиків в умовах реформування соціальної сфери та надзвичайної соціально-політичної ситуації в країні. Проаналізовано зміст, фінансування, ресурсне забезпечення та очікувані результати реалізації міських соціальних цільових програм «Маріуполь з турботою про Вас», «Доступний Маріуполь» та «Разом ми єдині» у межах виконання міського плану «Маріуполь: Стратегія розвитку–2021» на 2018-2022 роки. Зазначено, що сьогодні активно формується механізм громадського партнерства у місті та механізм соціально-активного розвитку міста і забезпечення узгоджених дій з його досягнення. Отримано низку висновків, які мають проблемний характер та становлять предмет для подальшої наукової дискусії щодо розробки та реалізації соціально-активної стратегії органів місцевого самоврядування в сучасних умовах державотворення.

The article is devoted to the study of the implementation of the social-active strategy of local self-government bodies in protecting the most vulnerable groups of the population, in the context of increasing the efficiency of the national social policy of Ukraine. According to the results of the study, one of the main areas of activity of local self-government bodies is the function of management of social development of the community, as it is a component of the social basis of local self-government, an important social and legal guarantee of the independence of local self-government, the reality and effectiveness of which depends on the availability of quality social services necessary to fulfill their tasks. It is determined that today the socially active strategy of the development of a territorial community is a systematic way of managing changes and achieving consensus in the community, as well as creating a common vision of the socio-economic future of community development, the creative process of identifying problems and agreeing on realistic goals, objectives and projects that are being implemented. solves these problems. The emphasis is placed on the fact that the socially active strategy of central and local authorities is a set of legal, economic and social measures guaranteed by the Constitution of Ukraine regarding the creation and maintenance of a healthy socio-economic microclimate for the life and development of a socially active part of the population, and those who find themselves in difficult living conditions. The analysis of the regulatory framework of the subject of the study allows revealing two new directions for social protection of the population for Ukraine and, accordingly, the provision of social services: the social protection of participants in the antiterrorist operation (ATO) and the families of those killed during this operation, as well as ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons who were also affected by the ATO in their places of residence. It is established that one of the most important social tasks and the basis of the city social policy for the period 2018-2022 is to support the vulnerable strata of the city of Mariupol by creating an effective system of protecting the population from social risks in the context of reforming the social sphere and the extraordinary socio-political situation in the country. The contents, financing, resource support and expected results of realization of city social target programs "Mariupol with care for you", "Available Mariupol" and "Together we are united" within the framework of the implementation of the urban plan "Mariupol: Development Strategy-2021" for 2018-2022 years. It is noted that today the mechanism of public partnership in the city and the mechanism of social and active development of the city and the provision of concerted actions on its achievement are actively being formed. A number of conclusions are received that are problematic and constitute the subject for further scientific discussion on the development and implementation of a socially active strategy of local self-government in the current conditions of state formation.

Ключові слова: соціально-активна стратегія; органи місцевого самоврядування; соціальна політика; соціальні послуги; територіальна громада; соціальний захист; міська соціальна цільова програма; громадське партнерство.

Keywords: social-active strategy; local self-government bodies; social policy; social services; territorial community; social protection; urban social target program; public partnership.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Процес трансформації українського суспільства передбачає здійснення зваженої, цілеспрямованої соціальної політики важливим завданням якої є формування нової філософії соціальної політики, яка б органічно поєднала в собі об'єктивне і суб'єктивне в життєдіяльності суспільства, ставила в центр людину, її інтереси і потреби. Все це актуалізує дослідження як теоретичних проблем соціального захисту, так і її практичних аспектів. В свою чергу подальше дослідження теоретичних та концептуальних основ забезпечення ефективності механізмів державного регулювання системи соціального захисту населення та розробка дієвих заходів державної підтримки найменш захищених верств населення залишається досі актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснення ефективної і справедливої соціальної політики є основою стабільності політичної системи і основою для творення соціальної держави. Ці питання досить активно розроблялися вітчизняними дослідниками і знайшли своє реалізацію в наукових працях: Л. Батченко, Л. Беззубко, Н. Болотіна, Н. Борецька, Н. Діденко, Л. Ільчук, Л. Івашова, Е. Лібанова, В. Мандибура, М. Руженський, А. Халецька, В. Скуратівський, В. Толуб'як, М. Папієв, Ю. Шклярський та ін. Окремі аспекти організаційно-правових засад управління сферою соціального захисту населення висвітлювались у дослідженнях таких авторів, як: І. Гнибіденко, Б. Зайчук, Б. Надточій, Л. Ричік, Г. Трет'якова, С. Трубич, С. Юрій, І. Білик, С. Дерев'янка, С. Дробишевої, І. Дубініної, Л. Колешні, В. Масленнікової, С. Мельник, І. Терюханової, Н. Гражевською, Д. Карамішевим, Е. Лібановою, М. Махсмою, О. Новіковою, О. Пономарьовою та ін. Високо оцінюючи внесок науковців у розвиток теорії та практики формування соціальної політики, відзначимо, що зазначена проблематика є досить популярною серед науковців, проте більшість досліджень торкається окремих аспектів реалізації соціальної функції держави (окремих сфер діяльності органів державного управління з соціального захисту населення: соціально-професійної реабілітації і зайнятості інвалідів працездатного віку та дітей-інвалідів, соціального захисту безробітних тощо), водночас питання стосовно реалізації ними державної політики у сфері соціального захисту населення не аналізувались.

Раніше не вирішені частини загальної проблеми, які стосуються організаційної та економічної модернізації в сфері соціального захисту населення органами місцевого самоврядування, викликані насамперед переважним зосередженням уваги вітчизняних науковців з публічного управління на реалізації механізмів публічного управління без достатнього їх якісного аналізу.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, залишається актуальним питання підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади, зокрема щодо їх стандартизації і оцінювання громадянами. Отже, актуальність дослідження зумовлюється наявністю проблеми, сутність якої зводиться до розв'язання протиріччя між необхідністю обґрунтованого формування місцевим органом влади політики надання якісних соціальних послуг і відсутністю належного механізму забезпечення зазначеного виду управлінської діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження механізму реалізації соціально-активної стратегії на місцевому рівні; характеристика та аналіз діяльності Маріупольської міської ради у сфері соціального захисту населення та пошук шляхів удосконалення механізму надання соціальної допомоги на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Соціально-активна стратегія розвитку територіальної громади становить основу, стрижень соціальної політики нашої держави. Сьогодні соціально-активна стратегія розвитку територіальної громади це системний шлях до управління змінами й досягнення консенсусу в громаді, а також створення спільного бачення соціально-економічного майбутнього розвитку громади, творчий процес визначення проблем та погодження реалістичних цілей, завдань та проектів, здійснення яких вирішить ці проблеми.

В свою чергу соціально-активна стратегія розвитку територіальної громади не може бути виключно стратегією влади. Замовником стратегії розвитку мають виступати саме мешканці територіальної громади. В якості суб'єкта соціальної активності може виступати особистість, колектив, соціальна група, шар, клас, суспільство в цілому, а отже, суб'єкти соціальної активності складають соціальний ресурс місцевої громади.

Таким чином, соціально-активна стратегія органів центральної та місцевої влади – це сукупність правових, економічних та соціальних заходів, гарантованих Конституцією України, щодо створення та забезпечення здорового соціально-економічного мікроклімату для життя та розвитку як соціально активної частини населення, так і тих, хто опинився у складних життєвих обставинах.

Дослідження змісту стратегічної діяльності органів місцевого самоврядування в соціальній сфері має базуватися на дослідженні питань її законодавчого регулювання та фінансового забезпечення.

Зокрема, нормативно-правову базу здійснення стратегічного планування стратегічної діяльності органів місцевого самоврядування в соціальній сфері можна умовно поділити на три блоки:

- перший – визначає роль та місце органів місцевого самоврядування в організації та здійсненні процесу управління розвитком території, зокрема – через розроблення і реалізацію стратегій місцевого розвитку, а саме соціально-економічної стратегії;

- другий – формує основні засади соціально-економічного стратегічного планування на місцевому рівні (від держави до окремої території);

- третій – визначає особливості участі у процесі формування та реалізації соціально-економічної стратегії місцевого розвитку юридичних і фізичних осіб.

Критичний аналіз нормативно-правової бази предмета дослідження дозволяє виявити два нові для України напрями соціального захисту населення та, відповідно, надання соціальних послуг: соціальний захист

учасників антитерористичної операції (АТО) та сімей загиблих під час проведення цієї операції, а також забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, що також постраждали від проведення АТО у місцях їхнього проживання.

В свою чергу, незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів в соціальній сфері, досі чітко проявляється низка практичних проблем при визначенні потреб у соціальних послугах на рівні адміністративно-територіальних одиниць, територіальних громад, а саме: відсутністю чітких та прозорих механізмів багаторівневого планування, а також механізму визначення актуальних потреб населення в соціальних послугах, які потребують відповідного фінансування. Визначено, що сьогодні видатки на фінансування соціальної сфери розмежовуються між бюджетами різних рівнів, включаючи Державний та місцевий бюджети.

Враховуючи вище наведене, одним із необхідних суспільних завдань і основою міської соціальної політики на період 2018-2022 років є підтримка незахищених верств населення міста Маріуполя шляхом створення дієвої системи захисту населення від соціальних ризиків в умовах реформування соціальної сфери та надзвичайної соціально-політичної ситуації в країні.

Аналізуючи зміст звернень громадян м. Маріуполь можна констатувати, що з кожним роком збільшуються показники з кількості наданих заяв мешканцями міста, які гостро потребують певних видів соціальних послуг, передусім адресної грошової допомоги, медико-соціальної реабілітації, протезування, а також придбання продуктів харчування, одягу, надання комплексної всебічної допомоги тощо. Більшість таких звернень надходять від осіб похилого віку, ветеранів війни та праці, членів сімей загиблих (померлих) воїнів, осіб з інвалідністю, багатодітних сімей, родин у складних життєвих обставинах та одиноких громадян як найбільш вразливої категорії населення, які найгостріше відчувають негативні наслідки погіршення економічної ситуації в країні.

Враховуючи вище наведене, Маріупольською міською радою була розроблена та прийнята міська цільова програма «Маріуполь з турботою про Вас» на 2018-2022 роки (далі Програми) [1], метою якої є підвищення ефективності системи соціальної допомоги в м. Маріуполь шляхом: здійснення додаткових заходів та підвищення якості соціальних послуг, спрямованих на підвищення життєвого рівня ветеранів війни та праці, малозабезпечених громадян, осіб з інвалідністю, одиноких пенсіонерів, осіб, які потрапили в тривале скрутне становище; забезпечення соціального захисту та соціальної підтримки базових потреб учасників АТО та ООС та членів їх сімей, осіб, які переміщені з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції; сприяння у задоволенні соціальних потреб сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, утвердження пріоритетності сімейних цінностей, запобігання насиллю та гендерній дискримінації; поліпшення становища та соціальна адаптація людей з різними вадами; зменшення кількості мешканців міста, які потребують сторонньої підтримки, попередження торгівлі людьми.

Також у межах здійснення цільової Програми з метою здійснення додаткових заходів із професійної адаптації учасників АТО та/або ООС, затверджено [2]:

- Положення про оплату за рахунок коштів місцевого бюджету вартості освітньої послуги з отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти демобілізованими або звільненими з військової служби учасниками АТО та/або ООС;

- Положення про оплату за рахунок коштів місцевого бюджету вартості навчання учасників АТО та/або ООС водінню транспортного засобу з подальшим працевлаштуванням.

Фінансування заходів щодо виконання Програми здійснюватиметься за рахунок коштів бюджету м. Маріуполя, обласного та державного бюджетів із залученням інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування.

Видатки на виконання заходів Програми щороку передбачатимуться при формуванні показників міського бюджету, виходячи з наявних фінансових можливостей.

Зокрема, стратегічний план міської цільової програми «Маріуполь з турботою про Вас» складається з поетапної реалізації системи соціальної допомоги в м. Маріуполь з відповідним ресурсним забезпеченням програми (табл. 1).

Таблиця 1.
Ресурсне забезпечення міської цільової програми «Маріуполь з турботою про Вас»

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання програми	Етапи виконання програми					Усього витрат на виконання програми
	I			II	III	
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	
Обсяг ресурсів, усього, у тому числі:	1514541,3	1587161,4	1618044,9	1604644,9	1602701,9	7927094,4
Бюджет м. Маріуполя	81666,6	121163,5	95382,0	81982,0	80039,0	460233,10
Кошти інших джерел, у т.ч.	1432874,7	1465997,9	1522662,9	1522662,9	1522662,9	7466861,3
- державний бюджет	1429621,8	1462526,2	1519045,9	1519045,9	1519045,9	7449285,7
- обласний бюджет	3252,9	3471,7	3617,0	3617,0	3617,0	17 575,6

Таким чином, аналізуючи заплановані обсяги витрат на виконання програми наведені у табл.1 можна сподіватись на те, що Програма дозволить послідовно, комплексно і системно, відповідно до чинного законодавства, узагальнити весь наявний досвід щодо соціального захисту осіб пільгової категорії; підвищити їх соціальну активність і незалежність та забезпечити їх активну участь у житті територіальної громади м. Маріуполь.

Окремо зауважимо, що сьогодні в м. Маріуполь тільки 6% інфраструктури міста Маріуполя є доступними для мало мобільних груп населення (інвалідів). Тому розв'язанню проблеми щодо забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, в тому числі інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, присвячений окремий підрозділ міської комплексної програми «Маріуполь з турботою про Вас» та прийнято міську цільову програму «Доступний Маріуполь» [3].

Доречи розробкою цільової програми займалася не тільки маріупольська міська рада, а й люди з інвалідністю, у тому числі територіальна первинна організація всеукраїнського товариства сліпих.

Фінансування заходів щодо виконання цільової програми «Доступний Маріуполь» здійснюватиметься за рахунок коштів міського бюджету та залученням інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування.

Видатки на виконання заходів цільової програми «Доступний Маріуполь» щороку передбачатимуться при формуванні показників міського бюджету та його уточненню, виходячи з наявних фінансових можливостей (табл. 2).

Таблиця 2.
Ресурсне забезпечення міської цільової програми «Доступний Маріуполь»

Обсяг коштів, які пропонується залучити на виконання програми	Етапи виконання програми					Усього витрат на виконання програми
	I			II	III	
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	
Обсяг ресурсів, усього, у тому числі:	4418,72	19392,00	26019,00	37679,00	38440,00	125948,72
Бюджет м. Маріуполя	4418,72	19392,00	26019,00	37679,00	38440,00	125948,72

Отже, очікуваним результатом виконання цільової програми «Доступний Маріуполь» має стати:

- створення умов, що забезпечують жителів з інвалідністю та фізично ослаблених осіб рівними з усіма громадянами можливостями, підвищення їх соціальної активності і незалежності, забезпечення всебічного розвитку їх особистості та активну участь у житті суспільства. Це і установка ігрових і спортивних майданчиків, і відкриття служби «Соціальне таксі», і укладення тактильної плитки на перехрестях, і обладнання спеціальних пристосувань в соціальних установах міста, і багато іншого.

- покращення інформованості суспільства про проблеми людей з інвалідністю та можливості їх вирішення, формування в суспільстві толерантного ставлення до жителів з інвалідністю та їхніх проблем.

Підсумковим показником реалізації стратегічного плану програми «Доступний Маріуполь» з питання соціальної адаптації осіб з інвалідністю за п'ять років має стати зростання індексу доступності для інвалідів з 6 до 80%.

Доволі перспективним є ще одна міська комплексна цільова програма «Разом ми єдині» [4], яка спрямована на соціальну реабілітацію та соціалізацію дітей з інвалідністю та їх родин. Мета цієї програми на 2018-2022 роки полягає у формуванні адаптованої до життя у суспільстві особистості з урахуванням її особистих можливостей та потреб шляхом: впровадження та розвитку послуги раннього втручання, підтримки сім'ї у важких життєвих обставинах; соціально-педагогічної реабілітації; інклюзивного навчання (включення дітей до дошкільної, шкільної та позашкільної освіти); професійної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю. Доречи, показовим прикладом реалізації соціально-активної стратегії Маріупольської міської ради, стало відкриття комунального закладу «Маріупольський міський соціальний гуртожиток» [5], який забезпечує житлом молодь з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб, які потребують соціального захисту, в тому числі внутрішньо переміщених осіб. Звісно зрозумілим є те, що один такий заклад не може вирішити житлове питання всіх нужденних, тому розвиток мережі подібних закладів є одним із ключових завдань реалізації цільової програми «Разом ми єдині» на період 2019-2022 рр.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, спираючись на аналіз практики реалізації соціально-активної стратегії органів місцевого самоврядування м. Маріуполь можна констатувати, що сьогодні міська влада та міське суспільство вибудовують принципово нові партнерські відносини націлені на пошук суспільної згоди, на залучення до прийняття рішень, а потім і до їх реалізації широкого кола городян. Так, поступово, в ході розробки і реалізації міського чіткого плану «Маріуполь: Стратегія розвитку–2021» [6] формується механізм громадського партнерства у місті та механізм соціально-активного розвитку міста і забезпечення узгоджених дій з його досягнення.

Література.

1. Про затвердження міської цільової програми “Маріуполь з турботою про Вас” на 2018-2022 роки, *Рішення Маріупольської міської ради від 23.05.2018 №7/31-2785*. URL:<https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-%C2%ABmariupol-z-turbotoju-pro-vas%C2%BB-na-2018-2022-roki%C2%BB>.

2. Про затвердження положень про оплату навчання учасників АТО та/або ООС за рахунок коштів міського бюджету, *Рішення Маріупольської міської ради від 25.07.2018 №7/33-2930*. URL:<https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-polozhen-pro-oplatu-vartosti-poslug-navchannja-uchasnikiv-ato-taabo-oos-za-rahunok-koshtiv-miskogo-bjudzhetu>

3. Про затвердження міської цільової програми “Доступний Маріуполь” на 2018-2022 роки», *Рішення Маріупольської міської ради від 25.04.2018 №7/30-2616*. URL:<https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-%C2%AB-na-2018-2022-roki%C2%AB>

4. Про затвердження міської цільової програми підтримки, адаптації та профорієнтації дітей та молоді з інвалідністю м. Маріуполя “Разом – ми єдині” на 2018-2022 роки, *Рішення Маріупольської міської ради від 22.08.2018 №7/34-3016*. URL:<https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-pidtrimki-adaptacii-ta-proforiencii-ditej-ta-molodi-z-invalidnistju-m.-mariupolja-%C2%ABrazom-%E2%80%93-mi-edini%C2%BB-na-2018-%E2%80%93-2022-roki>.

5. Про затвердження Положення про комунальний заклад “Маріупольський соціальний гуртожиток”, *Рішення Маріупольської міської ради від 27.12.2017 №7/25-2349*. URL:<https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-komunalnij-zaklad-%C2%ABmariupolskij-miskij-socialnij-gurtozhitok%C2%BB-u-novij-redakcii5a478810b454a>

6. “Маріуполь: Стратегія розвитку–2021”, *Офіційний сайт Маріупольської міської ради*. URL:<https://mariupolrada.gov.ua/page/strategija-rozvitku-2021>

References.

1. Decision of Mariupol City Council (2018), “On approval of the city target program "Mariupol with care for you" for 2018-2022 years“, available at: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-%C2%ABmariupol-z-turbotoju-pro-vas%C2%BB-na-2018-2022-roki%C2%BB> (Accessed 30 May 2018).

2. Decision of Mariupol City Council (2018), “On approval of the provisions on payment of training for ATO participants and / or UFO at the expense of the city budget“, available at: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-polozhen-pro-oplatu-vartosti-poslug-navchannja-uchasnikiv-ato-taabo-oos-za-rahunok-koshtiv-miskogo-bjudzhetu> (Accessed 1 August 2018).

3. Decision of Mariupol City Council (2018), “On approval of the city target program "Affordable Mariupol" for 2018-2022 years“, available at: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-%C2%AB-na-2018-2022-roki%C2%AB> (Accessed 22 August 2018).

4. Decision of Mariupol City Council (2018), “On Approval of the city target program for support, adaptation and career orientation of children and youth with disabilities in Mariupol "Together We Are United" for 2018-2022 years“, available at: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-miskoi-cilovoi-programi-pidtrimki-adaptacii-ta-proforiencii-ditej-ta-molodi-z-invalidnistju-m.-mariupolja-%C2%ABrazom-%E2%80%93-mi-edini%C2%BB-na-2018-%E2%80%93-2022-roki> (Accessed 22 August 2018).

5. Decision of Mariupol City Council (2017), “On Approval of the regulation on the municipal establishment "Mariupol Social Dorm““, available at: <https://mariupolrada.gov.ua/city-council-solutions/pro-zatverdzhennja-polozhennja-pro-komunalnij-zaklad-%C2%ABmariupolskij-miskij-socialnij-gurtozhitok%C2%BB-u-novij-redakcii5a478810b454a> (Accessed 22 August 2018).

6. The site of the Mariupol City Council (2018), “Mariupol: Development Strategy-2021“, available at: <https://mariupolrada.gov.ua/page/strategija-rozvitku-2021> (Accessed 2 November 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.11.2018 р.